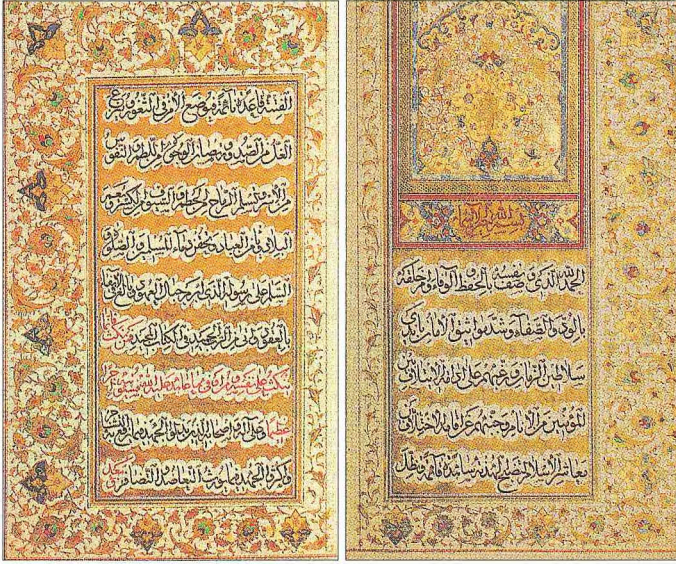

Osmanlı
Devleti ile
İran arasında
Şattül-arap'ın
en kapsamlı biçimde
ele alındığı
1847 Mayıs'da
Erzurum'da
yapılan
barış antlaşmasının
ilk iki sayfası
(BA, Muahede,
nr. 386)

tularap ve bölgedeki petrol rezervleriyle daha yakından ilgilenmeye yöneltmiştir. Basra, Abadan ve Muhammere önemli liman şehirleri haline gelmiş, bilhassa petrol nakliyatında önem kazanmıştır. Çok geçmeden İran ve Irak bölge üzerinde mücadeleye girişmiştir. 1934 yılında İran, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Muhammere ve Abadan gibi ticaret merkezlerini çevreleyen suların Irak'ın hâkimiyetinde kalmasını protesto etmiş, Irak ise statükonun sürdürülmesini istemiştir. İki ülke 1937'de tekrar bir antlaşma imzalamışlarsa da durum sonuç itibarıyla 1913 antlaşmasından pek farklı olmamış, Şattül-arap II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında İran ve Irak arasında sorun olmaya devam etmiştir. Mart 1975'te iki devlet arasında imzalanan Cezayir Antlaşması görünüşte Şattül-arap anlaşmazlığını hal etmiş ve komşuluk ilişkileri 1979 İran İslâm Devrimi'ne kadar iyi sürdürülmüştür. Fakat aynı yıl Irak'ta iktidara sahip olan Saddam Hüseyin antlaşmayı tanımadığını açıklamış, 22 Eylül 1980'de İran'a savaş ilân etmiştir. Sekiz yıl süren savaş boyunca İran tarafından kapatılan Şattül-arap'ın dış dünya ile bağlantısı tamamen kesilmiş ve ancak 1994'te Irak'ın Küveyt'i işgalinden önce tekrar başlamıştır. Bununla birlikte bölgede hâkimiyet meselesi hâlâ çözülmemiştir. Konunun çözümü, II. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ta başlayan Amerikan işgal döneminin ardından gelişecek İran-Amerika-Irak ilişkilerine bağlı görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, I. HÜS., İst/1325/M-040, 045, 046 (İngiliz Lynch Şirketi tarafından Dicle'de ve Şattül-arap'ta gemi çalıştırılması hakkında); BA, A.DVN.MKL.

55/8 (Londra'da imzalanan Şattül-arap'ta seyr ü sefâin, Anglo-Ottoman Convention, I, 1331/1913); BA, İ.MSM., 40/1095; BA, Muahede, nr. 366; BA, MV, 169/73, 177/79; BA, HR.SYS., 112/2; 113/1-6-9-21; BA, İrade-Hariciye, nr. 9766, 21455; Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s. 52; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 344; *Delilü'l-Halîc* (Târîh), I, 478-479; IV, 2167-2168, 2227-2228, 2235-2251; Mehmed Hürşid, *Seyahatnâme-i Hudûd* (haz. Alaattin Eser), İstanbul 1997, s. 3-48; J. C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record*, New Haven 1975, I, 25-28, 79-80, 219-221; K. H. Kaikobad, *The Shatt-al-Arab Boundary Question: A Legal Reappraisal*, Oxford 1988, s. 7, 16-18, 134; R. Schofield, "Interpreting a Vague River Boundary Delimitation: The 1847 Erzurum Treaty and the Shatt-al-Arab before 1913", *The Boundaries of Modern Iran* (ed. K. McLachlan), London 1994, s. 72-92; J. V. Harrison, "The Shatt-el-Arab", *JRCAS*, XXIX/1 (1942), s. 43-51; G. B. Cressey, "The Shatt al-Arab Basin", *MEJ*, XII (1958), s. 448-460; J. R.

Pery, "The Banu Ka'b: An Ambitious Brigand State in Khuzistan", *Le monde iranien et l'Islam*, I, Paris 1971, s. 131-152; C. J. Edmonds, "The Iraqi-Persian Frontier 1639-1938", *As.Af.*, sy. 62 (1975), s. 149-154; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2859; T. H. Weir, "Şatt-ül-Arab", *İA*, XI, 356; Amatzia Baran, "Şatt al-'Arab", *EP* (İng.), IX, 368-369.

MUSTAFA L. BİLGE

ŞÂVER b. MÜCİR

(شاور بن مجير)

Ebü Şücâ' Şâver b. Mücîr
b. Nizâr es-Sa'dî
(ö. 564/1169)

Son Fâtımî Halifesi
Âdîd-Lidînilâh'ın veziri.

Cüzâm kabilesinin Benî Sa'd koluna mensuptur. Hakkındaki ilk kayıt Haçlılar elinde esirken Şevval 516'da (Aralık 1122) serbest bırakılmasıyla ilgilidir (Makrîzî, III, 83). Fâtımî Veziri Efdal b. Bedr el-Cemâli'nin Haçlılar'la yaptığı savaşlarda esir düşen Şâver'in uzun süre esarette kaldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Vezir Me'mûn el-Batâihî'nin kurduğu Me'mûniyye birliğinde görev aldı. Vezir Rıdvân b. Velehşâ ile Halife Hâfız-Lidînilâh arasındaki gerginlik sebebiyle Kahire'de meydana gelen olaylarda Rıdvân'ın tarafında yer aldı ve onunla birlikte Suriye'ye kaçtı. Rıdvân'ın 534'te (1139) Kahire önlerine gelip halifenin kuvvetleri karşısında yenilerek yakalanmasının ardından bir müddet Saîd'de bedevî kabileleri arasında yaşadı. Daha sonra affedilmekle beraber bir süre Kahire'de sayrayda ikamete mecbur edildi. Ardından

Şattül-arap'ta
seyrüsefâinle
ilgili
1913 yılında
imzalanan
Anglo-Ottoman
Convention
(BA, Muahede,
nr. 366)

Vezir Talâi' b. Rüz-zîk'ın hizmetine girdi ve Kûs merkez olmak üzere Saîd bölgesi valiliğine tayin edildi (555/1160). Talâi', Şâ-ver'in görevinde büyük başarı kazanmasından dolayı pişman olmakla birlikte onu görevden alamadı. Ancak vefatı esnasında oğlu Rüz-zîk'ı Şâver'e karşı dikkatli olması hususunda uyardı. Babasının ölümünün ardından vezir olan Rüz-zîk b. Talâi', Şâver'i görevinden azletti. Bunun üzerine isyan eden Şâver ilk çarpışmalarda Rüz-zîk karşısında yenilmekle birlikte etrafına büyük bir kuvvet toplayarak Kahire'ye yürüdü ve Rüz-zîk yakalanarak öldürüldü. Böylece Şâver "emîrû'l-cüyûş" unvanıyla vezir oldu (22 Muharrem 558 / 31 Aralık 1162). Şâver ilk icraat olarak Nûreddin Mahmud Zengî'ye hil'at ve hediyeler gönderdi. Rüz-zîk'ın mallarından büyük miktarda ganimet elde etti ve bunların bir kısmını bedevî kabilelere yolladı.

Şâver'in bu ilk vezirliği dokuz ay sürdü. Talâi' b. Rüz-zîk tarafından kumandanlığa tayin edilmiş olan Dırgâm b. Âmir isyan ederek vezâreti ele geçirdi (27 Ramazan 558 / 29 Ağustos 1163). Mısır'dan kaçmak zorunda kalan Şâver, Dimaşk'a Nûreddin Mahmud Zengî'ye sığındı. Nûreddin'den Mısır'ı ele geçirmesi için yardım istedi, karşılığında kendisine tâbi olup askerlerine iktâlar vereceğine ve Mısır gelirinin üçte birini göndereceğine söz verdi. Bunun üzerine Nûreddin, Şîrkûh el-Mansûr kumandasında bir orduyu Şâver'le birlikte Mısır'a yolladı. Bilbis'te Dırgâm'ın ordusunu yenen Şîrkûh ve Şâver Kahire'ye girip Mısır'ı ele geçirdi. Dırgâm yakalanarak öldürüldü ve Şâver tekrar Fâtîmî veziri oldu (3 Receb 559 / 27 Mayıs 1164).

Şâver, Nûreddin'e verdiği sözü tutmadığı gibi Şîrkûh'tan Mısır'ı terketmesini istedi. Şîrkûh Mısır'da kalmakta ısrar edince Şâver, Kudûs Haçlı Kralı I. Amaury'den yardım talep etti ve karşılığında Haçlılar'a büyük miktarda para ödemeyi vaad etti. Haçlılar'la birleşen Şâver'in ordusu Bilbis'te bulunan Şîrkûh'u kuşattı. Ancak Nûreddin, Şâver'e yardıma giden Haçlılar'ı Mısır'dan çekmek için Suriye'de Hârim Kalesi'ni fethedip (Ramazan 559 / Ağustos 1164) on beş yıldır Haçlılar'ın elinde bulunan Ban-yas'ı geri aldı. Bunun üzerine Haçlılar kuşatmayı kaldırdılar, Şîrkûh da Dimaşk'a döndü.

Mısır'da tekrar hâkimiyet kuran Şâver'in kötü yönetimine karşı birçok isyan çıktı, bu yüzden Mısır'da istikrar bir türlü sağlanamadı. Yahyâ b. Hayyât ve Dırgâm'ın

tarafatları Şâver'e karşı isyan ettilerse de yenilerek Dimaşk'a sığındılar (560/1165). Diğer taraftan Şîrkûh, Mısır'a tekrar sefer açması için Nûreddin'i tahrik ediyordu. Nûreddin onay verince Şîrkûh yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbî ile birlikte Mısır üzerine yöneldi (562/1167). Durumdan haberdar olan Şâver ise yine Haçlılar'dan yardım talep etti. Esasen Yakındoğu hâkimiyeti açısından stratejik bir konumda bulunan Mısır'ı ele geçirmek isteyen Haçlılar hareketine geçtiler. Bu sırada Şîrkûh Cize'de karargâh kurdu. Şîrkûh'un Haçlılar'a karşı birleşme teklifini reddeden Şâver, Haçlı Kralı I. Amaury ile, büyük miktarda para verip Şîrkûh'un Mısır'dan çıkarılmasına kadar bölgede kalması şartıyla anlaştı. Ancak Bâbeyn'de yapılan savaşta Şîrkûh galip geldi (25 Cemâziyelâhir 562 / 18 Nisan 1167), Şâver ve I. Amaury Kahire'ye kaçtılar. Yanında yeterli asker bulunmayan Şîrkûh, Kahire'ye saldırmaktan çekinerek İskenderiye'ye yöneldi ve şehri teslim aldı. Bu sırada ordularını tekrar toparlayan Şâver ve Amaury, İskenderiye önlerine gelip Şîrkûh'u kuşatma altına aldılar. Üç ay süren bu kuşatma esnasında Nûreddin'in Haçlılar'a ait pek çok kaleyi fethetmesi üzerine Haçlılar anlaşma yoluna gittiler. Şîrkûh ve Amaury, Şâver'den alacakları savaş tazminatı karşılığında aynı anda Mısır'ı terkettiler (562/1167). Ardından Şâver, Mısır'da Şîrkûh'la iş birliği yapan pek çok kişiyi tutukladı.

Haçlılar'la yapılan anlaşma gereğince Kahire'ye bir Haçlı birliğinin yerleştirilmesi halkın tepkisini çekti. Katı bir politika izleyen Şâver bu dönemde pek çok kişiyi suçsuz olarak cezalandırdı. Fâtîmîler'in zafiye-tinin farkında olan Kahire'deki Haçlı birliği Kudûs'e haber gönderip Mısır'ın bir an önce alınmasını istedi. Şâver'in hem halk hem Fâtîmî halifesi nezdinde durumu zayıfladı. Haçlılar'ın Mısır'a doğru büyük bir orduyla hareket etmesi üzerine Şâver, Kudûs kralına elçiler göndererek yaptıkları anlaşmaya sadık kalmasını istedi, ancak bir sonuç alamadı. Haçlılar önce Bilbis'i işgal edip halkı kılıçtan geçirdiler (1 Safer 564 / 4 Kasım 1168). Bu sırada Fâtîmî Halifesi Âdid-Lidînillâh ile Kahire ileri gelenleri Nûreddin Mahmud Zengî'ye mektup yollayıp Haçlılar'a karşı yardım talebinde bulundular. Haçlılar Fustat'a yönelince Şâver halkı Kahire'ye intikal ettirerek şehri ateşe verdi (9 Safer 564 / 12 Kasım 1168). Halep'te bulunan Nûreddin Zengî, Şîrkûh kumandasında Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin de içinde bulunduğu bir orduyu Mısır'a gönderdi.

Kahire'yi kuşatan Haçlılar karşısında direnemeyeceğini anlayan Şâver 1 milyon dinar ödemek şartıyla onları Mısır'dan geri çekilmeye ikna etti. Amaury, parayı almasa da Şîrkûh'un ordusundan çekinip Mısır'ı terkettti. Böylece Şîrkûh şehri ele geçirdi (7 Rebûlâhir / 8 Ocak) ve Şâver, Fâtîmî halifesinin emriyle öldürüldü (17 Rebûlâhir 564 / 18 Ocak 1169).

BİBLİYOGRAFYA :

Umâre el-Yemenî, *en-Nüketü'l-âşriyye fî ahbârî'l-użerâ'i'l-Miṣriyye* (nşr. H. Derenbourg), Paris 1897, s. 66-94; William of Tyre, *Târîhu ḥurûbi's-Şalîbiyye* (trc. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1990, II, 884-887, 894-903, 913-922, 931-936; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 290-291, 298-300, 324-327, 335-340; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fî'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 120-121, 132-134, 138-140; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 406-412; II, 10, 11-16, 18, 55-63; ayrıca bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 439-448; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, I, 137-143, 148-152, 155-163; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 251-259; Kal-kaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ* (Şemseddin), X, 319-327; Makrîzî, *İttî'âzü'l-hunefâ* (nşr. M. Hilmi M. Ahmed), Kahire 1416/1996, III, 83, 171, 173, 245, 254, 256-303; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, II, bk. İndeks; M. C. Lyons – D. E. P. Jackson, *Saladin: The Politics of the Holy War*, Cambridge 1982, s. 7, 8, 10, 13-14, 17-18, 25; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 306-320; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987, bk. İndeks; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtîmiyye fî Mısır*, Kahire 1413/1992, s. 218-232; Fikret İşıltan, "Şâver", *İA*, XI, 357-363; D. S. Richards, "Şâwar", *El²* (İng.), IX, 372-373; a.mlf., "Şîrkûh", a.e. (İng.), IX, 486-487.

CENGİZ TOMAR

ŞA'VEZE

(الشعوذة)

El çabukluğu ile bir şeyi olduğundan başka türlü gösterme, hokkabazlık

(bk. HÂRİKULÂDE).

ŞAVT

(الشوط)

Hacerülesved'den başlayıp yine aynı yere gelinceye kadar Kâbe'nin etrafını bir defa dolaşma ve Safâ tepesiyle Merve tepesi arasında gidiş gelişten her biri anlamında fıkıh terimi (bk. SA'Y; TAVAF).

ŞÂYİ HİSSE

(bk. MÜŞÂ').